

Edin Šaković

Stara džamija u Sokolu

Iznad prijevoja prema srednjovjekovnom gradu u selu Sokolu nalazi se zgrada stare džamije, koja je po narodnom predanju nekada bila kršćanska bogomolja. To predanje spominje i pravoslavni svećenik iz Boljanića, Mitar Popović u jednom svom članku iz 1896. godine. U jednom izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice Gračanica iz 1967. godine također se navodi to predanje¹. Dr. Salih Kulenović je prilikom etnografskih istraživanja u Sokolu, 1972. godine, zabilježio jednu verziju prema kojoj je prvobitna zgrada džamije bila drvena, pa je nakon jednog požara u kome je stradala ponovo sagrađena, ovaj put od kamena². Narodnu tradiciju po kojoj je ova džamija ranije bila crkva bilježi i Đuro Basler³.

Džamija je u osnovici pravokutna građevina, dimenzija 12,66 x 7,6 metara. Ovo je dosta neobičan oblik, ako znamo da džamije imaju obično kvadratnu osnovu. Mihrab džamije se nalazi u široj strani. Građena je od lomljenog kamena nepravilnog oblika vezanog krečnim malterom. Zgrada odstupa od pravca istok-zapad, prema kojem su crkve gotovo redovno orijentirane, ali također i od smjera Kible. Te ar-

hitektonske karakteristike su donekle potvrđivale narodnu tradiciju. Međutim, sredinom 80-tih godina na ovoj džamiji su poduzeta arheološka istraživanja koja su dala odgovore na neka pitanja nastanka i svrhe ove zgrade⁴. Iskopavanjima je utvrđen nedostatak apside, što je bitan, gotovo neophodan element svake crkve. Istraživanjem su otkriveni tragovi gorenja, zatim razne prepravke i pojačanja zidova, što ukazuje na to da je zgrada više puta obnavljana. Zaključeno je da je prvobitna zgrada sagrađena u prvoj polovici 15. stoljeća, ali ne kao crkva, nego kao objekt druge namjene, najvjerovatnije kao vlastelinski dvor. U narednom periodu taj dvor je preuređen u crkvu, a potom u džamiju⁵. Moglo bi se pretpostaviti da je tu zgradu kao crkvu koristila mađarska posada grada Sokola u periodu dok je grad pripadao Srebreničkoj banovini (1464 - oko 1519.). Međutim, Veljko Milić, koji je rukovodio istraživanjima, smatra da su ovu građevinu u crkvu preuredili Vlasi koji su se nešto prije 1528. godine doselili u Soko i druga sela gračaničkog kraja, a da je ona u periodu 1464-1519. bila ruševna i neupotrebljavana. Kršćanskom stanovništvu je puno lakše bilo zaposjesti građevinu i proglasiti je crkvom nego tražiti posebna odobrenja od osmanskih vlasti za gradnju nove crkve⁶. Ta se pretpostavka, međutim, ne može održati ako se uzmu u obzir neke

¹ Izvještaj Odbora Islamske vjerske zajednice Gračanica Starješinstvu Islamske vjerske zajednice Sarajevo br. 57/67, od 25. 8. 1967. [Ovaj izvještaj je sastavio **Ibrahim-ef. Mehinagić**, u skladu sa raspisom Starješinstva IVZ. od 8. maja iste godine u kome se zahtijeva prikupljanje historijskih i etnografskih podataka, te podataka o vjerskom životu na području Odbora IVZ. u Jugoslaviji].

² **Salih Kulenović**, "Etnografska istraživanja u selu Sokolu kod Gračanice", Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knj. XI, Tuzla 1975., str. 87-107.

³ **Đuro Basler**: "Stari gradovi u Majevici i Trebovcu", Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne knj. IX, Tuzla 1972.

⁴ Istraživanja je obavila četveročlana ekipa Muzeja istočne Bosne iz Tuzle: Veljko Milić, Branko Belić, Aleksandra Popović i Savo Vojić (**Veljko Milić**, "Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Stare džamije u Sokolu", separat koji se nalazi u Zavičajnoj zbirci u Gračanici, u cjelini objavljujemo u ovom broju Glasnika).

⁵ Veljko Milić, n.d.

⁶ Veljko Milić, n.d.

Stara džamija danas

provjerene historijske činjenice. Prije svega, u prvim osmanskim popisima (1528. i 1533.) među Vlasima u Sokolu uopće se ne spominje svećenik (pop). Štoviše, 1533. muslimansko stanovništvo je bilo u većini, 33 kuće od ukupno 46, koliko je bilo u podgrađu grada Sokola. S druge strane, u prvom popisu posadnika tvrđave Soko spominje se islamski vjerski službenik (imam), što potvrđuje pretpostavku da je već tada u samom gradu ili u njegovom podgrađu postojala džamija. Imajući u vidu činjenicu da je Soko bio prilično tijesan grad, džamija za posadu mogla je biti samo u njegovom podgrađu. Stoga se gotovo sa sigurnošću može tvrditi da je to upravo današnja stara napuštena džamija u neposrednoj blizini gradine. Konačno, kao i drugi i Osmanlije su radije preuređivali postojeće, nego što su gradili nove zgrade. Priče o navodnom postojanju crkve ne treba uzimati u obzir – dovoljno je bilo da narod na tom mjestu zatekne ostatke neke starije građevine pa da iskonstruiše legen-

du o crkvi. Ono što je ipak dokazano, to je da je ova zgrada iz srednjeg vijeka, te da je prvobitno služila kao vlastelinski dvor⁷.

Soko je u 16. stoljeću, kao mjesto sa islamskom bogomoljom, bio jedan od značajnijih centara u procesu prelaska na islam. Već od 17. stoljeća to je mjesto sa čisto muslimanskim stanovništvom. Kroz cijeli period Osmanskog carstva ova džamija je

služila ne samo Sokolu, nego i šire, okolnim selima (prema narodnoj tradiciji, džamije su za "turskog vakt" postojale samo u selima: Soko, Džakule i Čekanići). Sokolska džamija se, najvjerojatnije, prvobitno izdržavala iz državne kase. Kao člana posade na tvrđavi Soko i imama je plaćala država (prvi imam koji se spominje u Sokolu bio je neki **Hadži Faki**, posadnik 1533.). U narednom periodu mještani su sami uvakufjivali zemljišta za džamiju i izdržavali njene službenike.

Za vrijeme Austro-Ugarske, ova džamija je imala slabiji vakuf od kojeg se izdržavala. Tako, na primjer, u proračunu vakufa iz 1903. vakuf džamije u Sokolu je ostvario prihod od 120 kruna, i to murabehe (kamate). Od toga je utrošeno 20 kruna za naknadu upravi vakufa (muteveliji), 70 kruna džamijskim službenicima, te 26 kruna za stvarne izdatke (rasvjeta, za vjerske svečanosti, itd.). Od potreba je preostalo 4 krune suviška⁸. U to vrijeme se smanjio

⁷ Dvorom se u srednjovjekovnoj Bosni smatrala svaka bolje uređena i čvršće građena kuća koju su koristili feudalci.

⁸ Proračun vakufa na području kotara Gračanica iz 1903. godine, u arhivi Medžlisa Islamske zajednice Gračanica.

džemat ove džamije, jer je 1889. izgrađena džamija u Doborovcima, koji su jednim dijelom gravitirali Sokolu, a u nekim drugim selima su izgrađeni mektebi (mesdžidi). Tako je, npr. Prema nekim sjećanjima, početkom austrougarske vlasti (a možda i ranije) izgrađen mekteb u mahali Oštrikovac. Zasigurno se zna da su početkom 20. stoljeća u Sokolu postojala dva mekteba. U jednom popisu sibjan-mualima iz 1912. u Sokolu su navode sljedeći mualimi: **Mula Hašim Džaferhodžić**, učio djecu u mektebu, zatim **Mula Husejn Džinić**, učio djecu u privatnoj kući, te **Mula Husejn Delić**, učio djecu u mektebu.⁹

Tokom Prvog svjetskog rata, vakuf ove džamije je oslabio, jer zakupci nisu mogli plaćati zakupnine niti kamate koje su godinama rasle. Nakon rata, stanje se postepeno popravlja. Poslovima oko džamije i vakufa bavili su se džematski medžlisi, a džematski medžlis Sokol nakon izbora 1926. bio je u sljedećem sastavu: Mustafa Ahmetbegović, džematbaša, zatim Mustafa Huseinović, Abdullah-ef. Dizdarević, Mujo Hasagić, Husein Topčagić, Ibrahim Hadžić, Ibrahim Pjanić, (M. Abdija Begović)*. Njihovi zamjenici bili su: Ibrahim Huseinović, Mujo Nurić, Nuraga Jahić i Ibro Begović.¹⁰

Dugogodišnji imam džamije u Sokolu bio je **Abdulah-efendija Dizdarević**, a džematbaša **Mustafa Ahmetbegović** je bio njen mutevelija.

Vakuf džamije je i tom vremenu krenuo u prikupljanje zaostalih potraživanja

kod bivših zakupaca. U mjesecu travnju 1932. godine je preko suda upućen poziv zakupcima da izmire svoja dugovanja prema vakufu džamije u Sokolu. Poziv je upućen sljedećim osobama: Sprečić Mustafi, Čajić Hasanu, Okić Muratu, Nurić r. Džinić Ajki, Hadžić Hasanu, Hati ud. Dizdarević, Šahdanu Sprečiću, Hašimu Džaferoviću, Bešić Salihu, Muharemu Džiniću, Husejnu Hadžiću, Mustafi i Emini Džaferović, Omeru Hadžiću, Omeru Mehičiću, Hasanu Bešiću, Habibu Dugonjiću, nasljednicima Ibrahima Sprečića i Mustafi Nuriću¹¹. Hasan Čajić je 1.7. 1932. položio dug u ukupnom iznosu od 48 kruna glavnice i 12% kamate, što od 10. 5. 1899. (kada je istekao zakup) ukupno iznosi 238,08 kruna ili 59,50 dinara. I Nurić Ajka je ubrzo položila dug od 30 dinara, koliko je iznosila glavnica s kamatom od 1.1. 1913. godine. Vakufu je dug isplatio i Alija Bešić, koga nije bilo na prethodnom spisku, i to u iznosu od 80 kruna glavnice i 297 kruna kamate (od 1901. godine)¹². Hadžić (Halila) Omer je tužio sudu ovaj vakuf, jer je navodno već isplatio taj dug. To je i potvrđeno svjedočenjem ranijeg mutevelije **Dizdarević Mehmedalije**, koji je izjavio da mu je Hadžić još 1918. isplatio 230 K. sa 10% kamate od 2.7.1913. Mutevelija taj dug nije mogao brisati u gruntovnici jer gruntovnica 1918. godine nije radila. Kada je Hadžić pozvao novog muteveliju da mu poništi dug, ovaj je to odbio, pa je Hadžić bio prisiljen da tuži vakuf. Sud je presudio u korist tužitelja, a vakuf je morao da podmiri sve troškove parnice (40 dinara)¹³.

⁹ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

*Ovo ime je naknadno upisano na spisak.

¹⁰ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

¹¹ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica, br. 423/32.

¹² Priznanice u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

¹³ Osuda Sreskog suda u Gračanici br. 147/32-3, u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

Mještani Sokola su 1934. pristupili obnovi džamije, i tom prilikom je, pored detaljnih opravki, uz džamiju sagrađena zidana munara i trijem.

Nakon drugog svjetskog rata (pedesetih godina) imam u ovoj džamiji bio je **Ibrahim-ef. Sumbić**, kasnije premješten u selo Bradiće kod Maglaja¹⁴. Nakon njega, dugi niz godina «imamio je» **Zaim-ef. Dizdarević**, sin Uzejrov, koji je završio Osman-kapetanovu medresu u Gračanici, a prethodno služio kao imam u Gračanici (bio je imam Olovija džamije), zatim u Maglaju na poznatoj Kuršumlji džamiji i napokon došao na službu u Soko¹⁵. Osim toga, držao je vjersku pouku u mektebu, kojeg je 1960. pohađalo 40 muških i 45 ženskih polaznika, a 1961. godine 50 polaznika¹⁶. Mekteb u Sokolu se, inače, našao 1961. na spisku vakufskih objekata koji su trebali da budu nacionalizovani.¹⁷ Samostalni vakuf džamije u Sokolu je iste godine ostvario prihode 5200 dinara.¹⁸ **Bešić Ahmed**, sin Ibrahimov, iz Sokola, uputio je 28.11. 1961. molbu Odbo-

ru IVZ. u Gračanici da ga postavi za mujezina u Sokolu, što je i učinjeno.¹⁹

Selo Soko je krajem 60-tih godina brojalo oko 500 domaćinstava, tako da je stara džamija postala premalehna za tako veliki džemat, pa se nametala potreba za izgradnjom nove, veće i funkcionalnije. Još treba spomenuti da je zaseok Oštrikovac bio poseban džemat, sa svojim mesdžidom²⁰, jednako kao i Prijeko Brdo, koje je administrativno pripadalo Sokolu. Nova džamija u Sokolu izgrađena je 1980. godine.

Sve do izgradnje nove džamije, stara džamija je bila u relativno dobrom stanju. Od tada je prepuštena propadanju i danas ne služi više ničemu. Postojali su planovi 80-tih godina da se ova džamija obnovi sredstvima SIZ-a za kulturu, ali do toga nije došlo. Navodno su iz Odbora IZ. Gračanica sugerirali da se ta zgrada popravi i preuredi u čitaonicu ili neki sličan objekt, ali do toga nije došlo.

Objekat je danas skoro u ruševnom stanju i zahtijeva hitnu zaštitu i sanaciju.

¹⁴ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica, br. 158/61.

¹⁵ Izvještaj Odbora Ivz. Gračanica... od 25.8.1967., br. 57/67.

¹⁶ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica br. 89/61.

¹⁷ Dokument u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica br. 179/61.

¹⁸ Spisak odobrenih budžeta samostalnih vakufa 1961., br.101/61, od 12. 6. 1961., u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

¹⁹ Dokument br. 187/61, u arhivi Medžlisa Iz. Gračanica.

²⁰ Mještani ovog džemata su 11. 4. 1966. godine preko Odbora IVZ. Gračanica Starješinstvu IVZ. Bosne i Hercegovine uputili molbu da se njihov mesdžid "koji tuj postoji od prije i više od 100 godina" ozvaniči. Tu se još ističe kako je Oštrikovac oko 3 km udaljen od glavne džamije u Sokolu, kako je taj mesdžid "prije tri godine" adaptiran, da je zidan od "čerpića na kamenom coku", te da je uvijek imao imama koji je klanjao tri noćna namaza i vršio vjersku pouku. Imam i mualim u tom mesdžidu je dugo godina bio je **Nurić Mustafa**. Ispred mještana su molbu potpisali Topčagić Mujo, Topčagić Omer, Topčagić Alija, Topčagić Ibrahim, Topčagić Alija, i Topčagić Mujo. (dokument br. 43/66, u arhivi medžlisa Iz. Gračanica). Njihovoj molbi je udovoljeno.